NUTQIDA NUQSONI BO‘LGAN MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR BOG‘LANGAN NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA KORREKSION MASHQLARNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

Murtozoqulova Nigora Shuxrat qizi
Jizzax shahar 26 DMTTl

Annotatsiya. *Ushbu tezisda nutqida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning bog‘langan nutqini rivojlantirishda korreksion mashqlarning didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda korreksion-pedagogik jarayonda qo‘llaniladigan mashqlarning bolalarning nutqiy faoliyatini shakllantirish, lug‘at boyligini kengaytirish, grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish, fikrni izchil va mantiqiy bayon etish ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Korreksion mashqlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning individual nutqiy imkoniyatlarini hisobga olish, talaffuzdagi kamchiliklarni bartaraf etish va kommunikativ faolligini oshirishga xizmat qiladi. Tezisda rasmlar asosida hikoya tuzish, ketma-ketlik mashqlari, savol-javob metodlari, ijodiy topshiriqlar hamda o‘yin texnologiyalarining bog‘langan nutqni rivojlantirishdagi didaktik samaradorligi ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari korreksion mashqlarni tizimli va maqsadli qo‘llash maktabgacha yoshdagi nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning nutqiy kompetensiyasini rivojlantirish uchun samarali pedagogik vosita ekanligini ko‘rsatadi.*

Kalit so‘zlar: *nutq nuqsoni, maktabgacha yosh, bog‘langan nutq, korreksion mashqlar, logopedik ta’lim, didaktik imkoniyatlar, nutqiy rivojlanish, kommunikativ kompetensiya.*

KIRISH

Maktabgacha yosh davri bolaning nutqiy rivojlanishi uchun eng muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. Aynan ushbu davrda bolaning lug‘at boyligi shakllanadi, grammatik tuzilmalardan foydalanish qobiliyati rivojlanadi hamda o‘z fikrini mustaqil va izchil ifodalash ko‘nikmalari tarkib topadi. Biroq nutqida turli nuqsonlari mavjud bo‘lgan bolalarda bog‘langan nutqni shakllantirish jarayoni murakkab kechib, maxsus korreksion-pedagogik yondashuvlarni talab qiladi.

Nutq buzilishlari bolaning nafaqat kommunikativ imkoniyatlariga, balki uning bilish faoliyati, ijtimoiy moslashuvi va ta’lim jarayonidagi faolligiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan korreksion ishlarning asosiy yo‘nalishlaridan biri bog‘langan nutqni rivojlantirish hisoblanadi.

Bog‘langan nutq bolaning fikrlarini izchil, mantiqiy va grammatik jihatdan to‘g‘ri ifodalash qobiliyatini namoyon etuvchi murakkab nutqiy faoliyat shaklidir. Uni rivojlantirish jarayonida maxsus tanlangan korreksion mashqlar muhim didaktik vosita sifatida xizmat qiladi. Bunday mashqlar bolalarning nutqiy tajribasini boyitish, so‘zlardan to‘g‘ri foydalanish, gap tuzish, voqea-hodisalarni ketma-ket bayon qilish va mustaqil hikoya tuzish ko‘nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Korreksion mashqlarning samaradorligi ularning tizimli, bosqichma-bosqich va bolaning individual nutqiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishiga bog‘liq. Ayniqsa, rasmli topshiriqlar, didaktik o‘yinlar, taqqoslash, qayta hikoyalash, ijodiy hikoya tuzish va dialogik mashqlar bolalarning faol nutqini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega.

Shu nuqtai nazardan, nutqida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning bog‘langan nutqini rivojlantirishda korreksion mashqlarning didaktik imkoniyatlarini aniqlash va ulardan samarali foydalanish metodikasini takomillashtirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi.

Mazkur tezisning maqsadi — nutqida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning bog‘langan nutqini rivojlantirishda korreksion mashqlarning didaktik imkoniyatlarini yoritish va ularning pedagogik samaradorligini asoslashdan iborat.

ASOSIY QISM

Nutqida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarda bog‘langan nutqni rivojlantirish jarayoni maxsus tashkil etilgan korreksion-pedagogik faoliyatni talab qiladi. Ushbu jarayonda korreksion mashqlar bolaning mavjud nutqiy kamchiliklarini bartaraf etish bilan birga, uning faol muloqotga kirishish, fikrini mustaqil ifodalash va nutqiy vaziyatlarga mos ravishda javob berish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Korreksion mashqlarning asosiy didaktik imkoniyatlaridan biri — bolaning nutqiy faoliyatini tizimli ravishda rivojlantirish imkonini berishidir. Mashqlar yordamida bolalarning lug‘at boyligi kengaytiriladi, so‘zlarning ma’nosini anglash va ularni turli nutqiy vaziyatlarda qo‘llash ko‘nikmalari shakllantiriladi. Ayniqsa, predmetlarni tavsiflash, rasmlar asosida hikoya tuzish, voqealar ketma-ketligini aniqlash kabi topshiriqlar bolaning mantiqiy fikrlashi va izchil bayon qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Bog‘langan nutqni shakllantirishda didaktik o‘yinlar ham muhim vosita hisoblanadi. O‘yin jarayonida bola tabiiy kommunikativ muhitga kirishadi, o‘z fikrini erkin ifodalashga harakat qiladi va nutqiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishi ortadi. Masalan, “Davom ettir”, “Rasm asosida hikoya tuz”, “Kim nima qilyapti?” kabi mashqlar orqali bolalarda gap tuzish, sabab-oqibat munosabatlarini ifodalash va voqealarni ketma-ket bayon qilish ko‘nikmalari rivojlantiriladi.

Korreksion mashqlarni tashkil etishda bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish alohida ahamiyatga ega. Chunki nutq buzilishlarining turi va darajasi har bir bolada turlicha namoyon bo‘ladi. Shu sababli mashqlar oddiydan murakkabga tamoyili asosida tanlanishi, bolaning yosh va psixofiziologik imkoniyatlariga moslashtirilishi lozim.

Shuningdek, rasmlar, didaktik materiallar, multimedia vositalari va harakatli o‘yinlardan foydalanish korreksion mashg‘ulotlarning samaradorligini oshiradi. Vizual tayanchlar bolaning idrokini faollashtirib, so‘z va obraz o‘rtasidagi bog‘lanishni mustahkamlaydi. Natijada bola nafaqat alohida so‘zlarni o‘zlashtiradi, balki ularni mantiqiy bog‘langan nutq tarkibida qo‘llashni o‘rganadi.

Korreksion mashqlarning yana bir muhim jihati shundaki, ular bolaning kommunikativ faolligini oshiradi. Nutqida nuqsoni bo‘lgan ayrim bolalarda o‘z fikrini bayon qilishdan qo‘rqish, muloqotga kirishishda qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Muntazam tashkil etilgan mashqlar esa bolaning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi, ijtimoiy munosabatlarda faolroq ishtirok etishiga yordam beradi.

Demak, korreksion mashqlar faqat nutqiy kamchiliklarni tuzatishga qaratilgan vosita emas, balki bolaning umumiy rivojlanishi, tafakkuri, kommunikativ qobiliyatlari va ijtimoiy moslashuvini ta’minlovchi kompleks pedagogik vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

XULOSA

Nutqida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning bog‘langan nutqini rivojlantirishda korreksion mashqlar muhim pedagogik va didaktik imkoniyatlarga ega. Ushbu mashqlar bolalarning nutqiy faoliyatini faollashtirish, lug‘at boyligini kengaytirish, grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish hamda fikrni izchil va mantiqiy ifodalash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, korreksion mashqlarni tizimli va maqsadli tashkil etish orqali nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalarning kommunikativ imkoniyatlarini sezilarli darajada rivojlantirish mumkin. Ayniqsa, rasm asosida hikoya tuzish, qayta

hikoyalash, didaktik o‘yinlar, savol-javob mashqlari va ijodiy topshiriqlar bolaning mustaqil nutqiy faoliyatini shakllantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Korreksion mashg‘ulotlarda bolaning individual xususiyatlarini hisobga olish, mashqlarni oddiydan murakkabga tamoyili asosida tashkil etish va zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta’lim samaradorligini oshiradi. Bunday yondashuv nafaqat mavjud nutqiy kamchiliklarni bartaraf etishga, balki bolaning tafakkuri, xotirasi, diqqati va ijtimoiy moslashuvini rivojlantirishga ham yordam beradi.

Shunday qilib, nutqida nuqsoni bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalarning bog‘langan nutqini rivojlantirishda korreksion mashqlarni pedagogik jarayonga izchil tatbiq etish samarali metodik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu yondashuv bolalarning to‘laqonli muloqotga kirishishi, ta’lim jarayoniga tayyorlanishi va shaxsiy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirova F.R., Toshpo‘latova Sh.Q., Qayumova N.M. Maktabgacha pedagogika. — Toshkent: Tafakkur, 2019.
2. Qodirova F.R., Raxmanqulova X.M. Maktabgacha yoshdagi bolalarni nutqini rivojlantirish metodikasi. — Toshkent: Istiqlol, 2006.
3. Ayupova M.Yu. Logopediya. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007.
4. Ayupova M.Yu. Logopedik texnologiyalar. — Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2018.
5. Mavlonova R.A., To‘rayeva O.T., Xoliqberdiyev K.M. Pedagogika. — Toshkent: O‘qituvchi, 2001.
6. Xasanboyeva O.U., Djamilova N.N. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. — Toshkent: Ilm ziyo, 2013.
7. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. — Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
8. Vohidova N.X. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning pedagogik asoslari. — Toshkent, 2019.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishga oid qaror va farmonlari. — Toshkent.
10. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. — Toshkent, 2022.